

ществени възгледи. Чрез своя герой той навлиза в извънредно сложната амалгама от идеи и позиции, характерна не само за Кръстев и неговия кръг, но и за значителна част от българската интелигенция, застанала в началото на XX в. „на кръстопът“. С цялото си изследване Цанков ни убеждава, че „отделянето на литературата от обществените борби“, характерно за естетиката на кръга „Мисъл“, „не означава и отделяне на личността от тях“ (с. 59), че типично неокантианското изискване за интенденциозно изкуство може да съжителствува на българска почва с предельно „тенденциозни“ граждански и публицитетни прояви.

Като не пропуска най-значителните факти от житейската биография на Кръстев, Цанков все пак наблюдава на духовната му биография и най-вече — на литературнокритическата му дейност. Макар да е адресиран до широка читателска аудитория, очеркът на Цанков притежава подчертано литературоведски характер.

Изтъкнато е най-същественото от естетическите възгледи на Кръстев, проследена е дейността му като редактор и литературен критик. Потърсено е мястото му в развоја на българската литературна критика: „Във време, когато критическите отдели на малобройните литературни списания се задъхват, когато българските книжовници имат слаба представа за значението, задачите и целите на литературната критика, когато за тях тя се свежда предимно до възхваляване на собствените им произведения, сп. „Критика“ налага нови, непознати художествени критерии, създава и утвърждава критическа терминология, учи младите на критическо мислене“ (с. 35—36). Подчертана е пионерската мисия на Кръстев и като критик на преводната литература.

Съществено внимание е отделено на Кръстевите списания — „Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество“, „Критика“ и „Мисъл“. В характеристиката на сп. „Критика“ като „забележителен социологически експеримент“ проличава едно повече съвременно, отколкото историческо тълкуване, на каквото, разбира се, авторът има право. Цанков не е съвсем убедителен, когато се опитва да обори схващането за първите Кръстевни списания като еkleктични. Друг е въпросът, че в случая се натъкваме на една (както много точно я определя по-нататък самият автор) „необходима еkleктика“ — еkleктика, мотивирана от сложността на историческия момент и от целите на определена програма. В този смисъл напълно се солидаризирам с характеристиката на Цанков за ранната „Мисъл“: „Еkleктиката е необходима на критика, който търси някакъв оптимален за българските условия вариант за раждането на нов тип поетична нагласа, за насочването на художественото мислене по неотъпкани, но невинаги верни пътища. В ранните Кръстевни статии странно съжителствуват рационализъмът, романтизмът и интуитивизъмът, а тази смесена, това привличане и противодействие между взаимноизключващи се категории и принципи се превръща в една от най-красноречивите особености на мо-

дерното българско културно съзнание, жадно да осмисли отминатите по обективни причини в историята на нашата култура етапи от европейското духовно развитие“ (с. 58).

В цитирания откъс проличава характерна за авторовото мислене склонност — да отскача от конкретното към по-общото, да не пропуска възможността за по-общи, типологически характеристики, които със своята точност, стегнатост и яснота са едно от ценните качества на книгата.

Аналитично-критично и същевременно интригуващо като в повествователна проза са проследени редица нишки от сложните взаимоотношения на критика, редактора и човека Кръстев с естетическите му противници и със съратниците му. Без каквито и да са претенции за изчерпателност (ненужна и невъзможна в подобен очерк) Цанков се спира както на идеологическата немош на Кръстев в борбата му срещу Благоевото „Ново време“, така и на личностните и естетическите привличания и отблъсквания между Кръстев и Вазов, Кръстев и Кирил Христов, Кръстев и Стоян Михайловски. С любов и проникновение са написани страниците за вътрешната драма в „семейството“ на четиримата, като се подчертава обединяващата роля на критика в кръга „Мисъл“. Представил своя герой в книга за гражданските борби, като пламенен родолюбец и демократ, Цанков (предимно в последните две глави — „Тежки времена“ и „Лебедова песен“) ни го показва и в лоното на обикновените човешки взаимоотношения, за да разбие окончателно неверните представи за студения и недостъпен доктор по философия, за да ни накара да видим зад пенснето и строгия костюм топло, отзивчиво и страдащо човешко сърце.

В майсторски проведения хуманистичен подход виждам един от основните ключове за сполуката на Цанков. Вярващ в правотата на своята постановка, авторът съумява да въвлече и да убеди читателя. А какво по-силно качество за писателя от това, да те накара да му вярваш, да те накара да заобичаш неговия герой!

Цотанка Атанасова

ЛИТЕРАТУРАТА Е ЖИВОТ

(„АВТОБИОГРАФИЗЪМ И ТВОРЧЕСТВО“
от ЛЮДМИЛА ГРИГОРОВА.
С. 1986, изд. „Народна младеж“. 208 с.)

Напоследък все повече ме смущава едно явление, отнасящо се до отношението към литературнокритическите писания. Обикновено интересът към тях се изчерпва с узнването на крайната оценка, без вникване в защитата на отделни тези на критика, дали основание за оценката. Появата на първата рецензия по правилото слага знака плюс или минус, а оттам нататък се следи наслагването на положителното и отрицателното. Е, има и изключения. Но по-рядко, когато се поразменят знаците и то-

гава книгата, и слаба да е, и силна да е, еднакво се търси и чете.

Смея да мисля, че и сега, след като книгата на Л. Григорова „Автобиографизъм и творчество“ беше белязана с положителен знак на Априлската литературна дискусия от Д. Таев и отзивите на Л. Захариев и А. Бенбасат, едва ли някой ще прочете по-нататъшните разсъждения и виждания за книгата. Но и за това си има лек. Да не се върви по шаблона на многословието, а, доколкото е възможно, да има конфронтация — конфронтация в анализа на художествените достойнства и качества на книгата.

Луко Захариев например в своя отзив твърди, че книгата „Автобиографизъм и творчество“ е литературноисторическа. А по мое мнение още много трябва, за да стане действително добре намереното в тематично отношение изследване и литературноисторическо. Преди всичко то е литературнокритическо, но по строго определен проблем — автобиографизмът в съвременната проза.

Главното намерение на авторката е да изследва характерните особености на автобиографичното начало в прозата чрез анализ на творчеството на деветнадесет писатели с различни съдби и литературно присъствие, отразили в произведенията си повече или по-малко своето лично битие.

Не мога да не отбележа, че авторката добре познава жизнения и творческия път на изследваните писатели, което респектира читателя още в началните студии. Людмила Григорова умело прилага и проблемния подход към жизнената и литературната биография на всеки творец, като едновременно с това разкрива и специфичните особености за всеки един от тях. Що се отнася до историческия подход на изследването, мисля, че могат да се пожелаят още редица неща в една бъдеща разработка, когато по-строго ще се държи сметка за появата на една автобиографична творба и за творческото присъствие на писателя. На известни места това е налице и в настоящото изследване. Но Л. Григорова се спира по-често на детството и по-малко — на зрялата възраст.

Разделено на четири части — „Книги на равносметката“, „Книги за детството“, „Автобиографично-мемоарни книги“ и „Есестична проза“, — изследването прави цялостен опит за обглеждане на съвременната българска проза откъм биографичния момент в нея, като в предговорната част, разделена на „Животоописание в българската проза“ и „Автобиографизмът в съвременната литература“, авторката се обръща и към традицията, и към някои основни методологически бележи относно яснотата на понятията — мемоарна, споменна и автобиографична проза. Най-същественото, което отбелязва за автобиографичната проза Л. Григорова, е, че „при цялото й богатство откъм събития, факти за времето, за отделни хора тя е предимно разказ за себе си и акцентът пада върху личността на автора“ (с. 6). Правилно е посочен най-характерният белег на автобиографизма в прозата, като акцентът се поставя вър-

ху личността-творец и обект на произведението. Но мисля, че още една особеност внася определен разграничителен момент между автобиографичната и споменната проза. Това е, че при споменната литература като че ли подредбата не е толкова задължителна, и изтеклото историческо време не е в строга взаимовръзка с биологичното време на личността, докато при автобиографизма тези две времена безотчетливо съвпадат. При споменната литература освен това не е необходимо строго спазване на хронологията — детство, юношество, зряла възраст. Може би затова съществен белег на автобиографизма е присъствието на детството в него, за да се шрихра по-завършен портрет на личността на творца, живяла в определено време и среда. По такъв начин история и личност, личност и микросреда, личност и макросреда допринасят и за цялостното нравствено звучене на творбите.

Споменната литература има по-друг характер. Няма да се спирам на нея, но искам да отбележа само една нейна отличителна черта. Тя по-често започва и завършва с един или множество спомени, които удостоверяват изтеклите събития от личния живот, докато при автобиографизма спомен и „спомняне“ вървят заедно. А и по-широк е просторът на лиричното начало, на преживяното и наслоеното в мисълта, превърнало се в нравствено съзнание, правило, поведение. Ето защо при споменната литература, щом свърши споменът, свършва и сюжетът, докато при автобиографичната проза, поради многообразието на живота, тя е по-богата. Така че автобиографизмът в прозата по мое мнение има далече по-широки хоризонти. Той може да е и нравствена философия, и светоглед, и позиция, и урок, и история. Наред с това в тази проза има и един момент на самооценка, на подредба на нравствени добродетели, на обществени явления и събития през погледа на индивидуалния творчески светоглед. И тъкмо затова така различни са автобиографичните творби на Кр. Григоров, К. Калчев, Е. Каранфилов, Вл. Голев, Б. Райнов и др., които авторката добре е разграничила.

Много лиричен е портретът на Кр. Григоров, в който са намерили място и семейната, и природната среда в творбите му. Струва ми се обаче, че е трудно да се търси подтикът за автобиографичните книги на Кр. Григоров чрез книгата на М. Горки „Детство“, защото, колкото и силно въздействат да е имала тази книга в неговия живот, самото детство — ако е богато с преживелци и впечатления — не може да не подхрани подтика за едно автобиографично произведение.

Проследявайки прозата на Кр. Григоров, авторката отбелязва също, че автобиографизмът е не само хронология на живота на творца, но и трайно привързване към определени теми в литературата. При Кр. Григоров това са темите за хляба, за просветата, откъдето идва и образът на селския учител.

С много топлина, обстойно премислена и анализирана с лирични отклонения е и прозата на К. Калчев: „При извора на живота“, „Как

търсих бъдещето" и „Градът на нашето ежедневие“. Основателно е отбелязана непосредствената връзка с живота, защото литературата без живота е абстракция, но и без да се превърне в живот е обречена на забравя.

При характеризиранието прозата на Др. Асенов авторката, водена от фактическия материал, разширява разбирането си за автобиографията в творчеството, като изтъква формалното отдалечаване от „аз“-формата и избирането на едно име на герой, който води сюжета, с цел да се постигне по-дълбоко разкриване на духовната същност на твореца.

От прозата на Ем. Манов обект на анализ са по-обстойно „Берковски силуети“ и по-слабо — „Софийски силуети“. Това, изглежда, е критическо пристрастие на авторката, защото тя много упорито и продължително проучва детството, семейната среда чрез прозата и живота и по-малко — времето на оформянето на личността. Тук въпросите за позицията, за изграждането на светогледа обикновено се рефлектират само като следствие от преживените години в детството. Вярно е, че светът на детството има по-голяма образност, по-засилено чувствуване на света и възприемане на нещата в тяхната първичност, но сложността на явленията налага обобщения, изводи, осмисляне на по-висши нравствени ценности и категории, а

Григорова се е задоволила с общи оценки, без съпоставки, каквито има например между детството и отражението му в творчеството при много от отделните портрети.

Заслужава положителна оценка виждането на авторката за прозата на Б. Райнов и Е. Каранфилов. За всеки от тях тя намира най-значителното от живота и творчеството им, за да очертае и индивидуалния им поглед за живота в литературата. В реда на позоваването на имена мога да отбележа като сподучливи и анализите на прозата на Мл. Исаев, Ив. Мартинов, Н. Манолова и др. Но в стремежа си за пълнота в представянето на автобиографичната проза авторката е включила и имена, които е можело да не ангажират вниманието ѝ. Можеха да бъдат разгледани по-обстойно Ал. Балабанов, С. Радев и Т. Жечев.

Книгата на Л. Григорова „Автобиографизъм и творчество“ е написана на места с белетристичен маниер и език, което я прави в отделни студии близка по форма до есето и народоведската проза. Прецизното познаване на изворовия материал нарежда книгата сред сериозните изследвания на съвременната автобиографична проза. „Автобиографизъм и творчество“ на Л. Григорова още веднъж показва, че литературата е живот.

Зоя Андонова